

Людміла СІЛЬНОВА,
вядучы бібліёграф Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

“АСНОВЫ СТАРАСЛАВЯНСКАЙ МОВЫ” ЮСЕФА ДОБРАЎСКАГА Ў ФОНДЗЕ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ

ДА 200-ГОДДЗЯ ВЫДААННЯ

Стараславянская мова – самая старажытная літаратурна-пісьмовая мова славян, якая зафіксавана ў кніжных помніках яшчэ X–XI стст. Яна ўзнікла на стагоддзе раней – як працяг традыцыі перакладу хрысціянскіх кніг на зразумелую мову новых далучаных да хрысціянства народаў. Для славян такі пераклад з грэчаскай мовы на “салунскую” гаворку (сёння гэта паўднёвамакедонскі дыялект старажытнабалгарскай мовы [13]) распачалі ў IX ст. вялікія хрысціянскія асветнікі, салунскія грэкі Кірыл і Мяфодзій [2]. Іх шматгранная асветніцкая дзейнасць, самаахвярнасць і смеласць дагэтуль трактуюцца як подзвіг. Родны горад братоў, культурны цэнтр Македоніі двухмоўны Салунь, дзе змалку яны авалодалі грэчаскай і славянскай мовамі [7, с. 13], мае сёння назву Фесалонікі і знаходзіцца ў Грэцыі.

З выяўленых і даследаваных вучонымі на працягу апошніх стагоддзяў сёння зберагаюцца спісы асобных кірыла-мяфодзіеўскіх перакладаў X–XI стст. Яны зроблены як глаголіцай (Зографскае і Марыінскае Евангеллі, “Кіеўскія лісткі” і інш.), так і кірыліцай (Астрамірава і Тураўскае Евангеллі, “Савіна кніга”, Супрасльскі рукапіс і інш.) [13; 5, с. 533]. Спісы – гэта замацаваны ў навуцы тэрмін, азначае ‘спісаных тэкстаў’, ‘перапісаных тэкстаў’, з непазбежнымі, наўмыснымі ці ненаўмыснымі, зменамі: пропускі, памылкі, мясцовыя аналагі асобных слоў, – перапісчыкі працавалі падоўгу, пры свечках. Асобныя старонкі старых рукапісных кніг, якія захоўваюцца ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі і бываюць выстаўлены ў спецыяльных вітрынах яе музея, часта закрапаны воскам...

“Мова першых славянскіх помнікаў па сутнасці мела агульнаславянскі і надславянскі характар”, – адзначае беларускі філолаг В. Несцярковіч [10, с. 3]. “Штучна створаная ў працэсе перакладчыцкай дзейнасці” [10, с. 3] для хрысціянізацыі і духоўнай асветы славянскіх народаў, стараславянская мова пазней выкарыстоўвалася і ў навуковай, і ў мастацкай літаратуры. Увабраўшы рысы новых мясцовых славянскіх дыялектаў, яна стала называцца *царкоўнаславянскай* мовай, калі тычылася рэлігійных тэкстаў. Да прыкладу, Псалтыр, “Малая падарожная кніжка” і “Апостал” беларускага першадрукара Францыска Скарыны не самастойныя

Юсеф
Добраўскі.

пераклады, а толькі перавыданне царкоўнаславянскага арыгінала або яго варыянта. Але тэксты названых кніг адлюстроўваюць пранікненне элементаў жывога народнага маўлення, агульны працэс “дэмакратызацыі царкоўна-славянскай мовы XVI ст.” [12, с. 357], які ў беларусаў праходзіў даволі інтэнсіўна. Мова неперакладных выданняў Скарыны сёння кваліфікуецца вучонымі як “асобны, беларускі тып царкоўнаславянскай мовы” [12, с. 357].

На беларускую мову стараславянская, якая мае шмат агульнага з “рэканструяванай” вучонымі-кампаратывістамі [15, с. 15–18] *праславянскай*, зрабіла найбольшы ўплыў у старажытны перыяд, асабліва на лексіку, сінтаксіс. У лексіцы стараславянскай мовы багата кніжна-абстрактных слоў, якія мелі грэчаскае, менш лацінскае, нямецкае паходжанне [13], напрыклад *евангеліе*, *архангелъ* (з грэч.), *талантъ* (з лац.), *лихва* (з ням.). Адчуваўся ўплыў і пазнейшых спісаў перакладаў хрысціянскіх тэкстаў для народаў Еўропы. У стараславянскім сінтаксісе, як і ў сучаснай беларускай мове, “выкарыстоўваюцца свабодны парадак слоў у сказе, хоць дзей-

нік звычайна займаў месца перад выказнікам, а залежныя словы пераважна ўжываліся пасля галоўнага” [7, с. 235]. Асноўныя фанетычныя рысы стараславянскай мовы: няпоўнагалоссе (*брада, градъ*), рэдукаваныя галосныя *ъ* і *ь*, складовыя *р* і *л*, цвёрдыя *г* і *к* разам з парным *х*, мяккія *ж, ч, ц, дз, шт* (*воскъ – воштити*) і іншыя адметнасці. Падрабязней пра фанетыку – своеасаблівую сістэму “нот” і аснову “мелодыі” гэтай дзіўнай, створанай людзьмі, мовы, “мелодыі”, якая гарманічным гучаннем натхняла на стварэнне першых араатарскіх і эпічных жанраў літаратуры, – можна прачытаць у вучэбных дапаможніках “Стараславянская мова. Уводзіны, Фанетыка” (Мінск, 2000) В. Несцяровіча, “Стараславянская мова” (Мінск, 2005) А. Каўруса і М. Круталевіча, у Выбраных працах А. Супруна (Мінск, 2013) і многіх іншых крыніцах.

У граматыцы стараславянскай мовы было 7 склонаў: 6 прыкладна такіх, як у сучаснай беларускай мове, і 1 дадатковы – клічны, які часткова захавалася ў гутарковай мове, фальклоры і мастацкай літаратуры (*сынку, Ясю, коню*).

Важнае месца ў сістэме жанраў беларускага пісьменства займаюць летапісы. “...Летапісы ўяўляюць сабой сінкрэтычны жанр старажытнай беларускай літаратуры, які спалучае ў сабе вусна-паэтычныя апавяданні, тэксты афіцыйна-справавога пісьменства, гістарычныя творы, а таксама разнастайную дакументальную літаратуру...” [8, с. 10]. Яны “маюць вялікую навуковую каштоўнасць – па летапісных спісах можна прасачыць функцыянаванне пісьмовага шматмоўя” [8, с. 10], якое насычалася актуальнасцю і ўзбагачала агульныя здабыткі ў сферах грамадскага жыцця нашай старажытнай беларускай дзяржавы. Сама старажытная беларуская мова развівалася не паралельна, а поруч з царкоўнаславянскай, ужыванай у рэлігійнай сферы, і са стараславянскай, што выкарыстоўвалася больш шырока. Асабліва вылучаецца сярод іншых Баркулабаўскі летапіс (Баркулабаўская хроніка) – выдатная крыніца па вывучэнні гісторыі Беларусі сярэдзіны XVI – пачатку XVII стст., адметны помнік беларускай мовы і беларускай культуры. Ён ствараўся ў Баркулабаве (цяпер в. Баркалабава Быхаўскага р-на Магілёўскай вобл. у Беларусі). І калі мова іншых летапісаў – спалучэнне кніжнай стараславянскай з элементамі жывой народнай гаворкі, з рознымі дыялектнымі асаблівасцямі (уласцівымі перакладчыку ці перапісчыку), то мова Баркулабаўскага летапісу, за рэдкім выключэннем, – гэта шырокая плынь беларускай гаворкі, вольнай, выразнай і маляўнічай.

Навуковым даследаваннем стараславянскай мовы займаліся вядомыя філолагі, гісторыкі,

славісты: Л. Зізаній, М. Сматрыцкі, А. Вастокаў, А. Сялішчаў, В. Грыгаровіч, В. Бадзьянскі, П. Фартунатаў, Я. Карскі, П. Лаўроў, М. Талстой, І. Добраўскі, В. Копітар, П. Шафарык, Ф. Міклашыч, А. Лескін, В. Облак, В. Ягіч і інш.

Адным з першых і найлепшых навукоўцаў – даследчыкаў стараславянскай мовы лічыцца выдатны чэшскі вучоны, адзін з заснавальнікаў славянскай філалогіі і параўнальнага мовазнаўства каталіцкі святар Іосеф Добраўскі (1753–1829), шматгранная асоба: лінгвіст, літаратуразнавец, фалькларыст, лексікограф, пісьменнік, гісторык, асветнік-славіст. Яго з лёгкай рукі аднаго з вучняў і паслядоўнікаў – славенскага лінгвіста Варфаламея Копітара – яшчэ пры жыцці называлі “патрыярхам славістыкі” (цыт. паводле : [17, с. XII]).

Іосеф Добраўскі (Josef Dobrovsky) нарадзіўся ў Дзьярмаце каля г. Дзв’ёр (сёння Венгрыя), у сям’і вайсковага святара. Бацька выходзіў яго па-нямецку, таму чэшскай мове (на той час яна часта называлася *багемскай*) юны Добраўскі вывучыўся пазней. І хоць усё жыццё яго не раз называлі немцам – па выхаванні, звычках і мове большасці яго навуковых прац, – “сам ён, аднак жа, называў сябе заўсёды багемцам, а багемскую мову сваёй прыроднай” [11, с. 4]. У будучыні ён стаў дзеячам чэшскага Адраджэння, застаючыся верным сваім навуковым поглядам і вялікаму вопыту вучонага-славіста, шмат падарожнічаў дзеля карпатлівай працы са старажытнымі пісьмовымі помнікамі і з архіўнымі дакументамі (у тым ліку пабываў у Расіі, дзе ў адной з прыватных бібліятэк зрабіў выпіскі з арыгінала рукапісу “Слова аб паходзе Ігаравым” [9, с. 171–219], які пасля, як мяркуецца, загінуў пры пажары).

У маладосці Добраўскі вучыўся ў Празскім універсітэце (1768–1776), займаўся вывучэннем славянскіх перакладаў Бібліі ды іншых старажытных тэкстаў, пасля захапіўся параўнальным вывучэннем славянскіх моў і пісьмовых помнікаў, быў членам Каралеўскага таварыства навук у Празе (з 1784 г.). У канцы жыцця стаў ганаровым членам Расійскай акадэміі навук (з 1820 г.), а таксама акадэміі іншых краін. Ён аўтар прац “Гісторыя чэшскай мовы і літаратуры” (1792), “Плагалічныя лісткі” (1807), “Асновы стараславянскай мовы” (1822) і іншых, цыкла артыкулаў. Акрамя таго, у 1806–1815 гг. Добраўскі выдаваў навуковыя славістычныя зборнікі (часопісы) “Slavin” і “Slovanka” з ілюстрацыямі. Добраўскі быў сапраўдным Калумбам у славістыцы, якая нараджалася як навука. Ён “заклаў асновы параўнальнага вывучэння славянскіх моў, культуры і гісторыі” [3].

Чэшскі вучоны высока ацаніў Астрожскую Біблію 1581 г. выдання, нават марыў мець яе

ў сваёй бібліятэцы: “Я аддаў бы палову сваёй бібліятэкі за Астрожскую Біблію” [9, с. 160]. Ён вывучаў яе тройчы ў 1792 г.: у Гёттынгенскай бібліятэцы, Бібліятэцы Пецярбургскай акадэміі навук і ў маскоўскай бібліятэцы Сінадальнай друкарні; зрабіў шматлікія выпіскі з выдання. Пасля менавіта яны занялі амаль палову тэксту яго найважнейшай працы “*Institutiones linguae slavicae*” (1822) і значную частку артыкулаў, надрукаваных у “*Slavin*” і “*Slovanka*” [6, с. 160].

Сёння І. Добраўскі лічыцца першым вучоным-філолагам, які ў сваіх працах згадаў беларускага першадрукара і асветніка Францыска Скарыну. Яшчэ ў 1796 г. Добраўскі ўвёў у навуковы ўжытак “Малую падарожную кніжку” Ф. Скарыны [4]. Згадаў пра яго і пазней у шматлікіх навуковых працах, навуковай перапісцы і справаздачах [4]. Упамінаецца імя нашага беларускага асветніка і ў “*Institutiones linguae slavicae*”.

“*Institutiones linguae slavicae*” (“Асновы стара-славянскай мовы”) – выдатны плён навуковых доследаў І. Добраўскага, яго “найлепшы твор” і “найвялікшая праца” [11, с. 32]. Калегі і вучні яго, асабліва маладзейшы з іх В. Копітар, наглядчык Прыдворнай бібліятэкі, «не пераставалі прымушаць яго, пакуль ён не прыбыў у Вену 1820 г., і там, на працягу васямнаццаці месяцаў, напісаў і надрукаваў свае “*Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris*”. Першыя шэсць месяцаў скарыстаныя былі на выразанне і адліванне кірылаўскай азбукі коштам выдаўца гэтага выдання Антонія Шміта» [11, с. 32–33]. Пасля заканчэння падрыхтоўчай працы і выхаду выдання ў свет Добраўскі вярнуўся ў Прагу. Гэта быў ужо сямідзесяцігадовы стары, які меў, тым не менш, багата планаў. Неўзабаве яго “Асновы...” выйшлі ў Расіі на рускай мове, у скарачаным варыянце ў трох частках (Граматыка языка славянскаго по древнему наречию, на коем россияне, сербы и другие славяне греческого исповедания, и долматы-глаголиты римского исповедания имеют церковные книги: сочинение аббата Иосифа Добровского: в 3 ч. – СПб.: В Типографии Департамента народного просвещения, 1833–1834).

Поўнае бібліяграфічнае апісанне арыгінала першай навуковай граматыкі стара-славянскай мовы наступнае: **Dobrovsky, J.** *Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris : quae quum apud Russos, Serbos aliosque ritus Graeci, tum apud Dalmatas glagolitas ritus Latini Slavos in libris sacris obtinet* / J. Dobrowsky. – Vindobonae : Sumtibus et typis Antonii Schmid, C. R. P. Typographi, 1822. – LXVIII, 720, [2] с. ; [4] л. іл. : партр., табл. ; 22 см. Мовы выдання: лацінская, стара-славянская. Перад тытульным аркушам – гравіраваны партрэт аўтара, паміж старонкамі – нумараваныя таблі-

цы са слупкамі літар і слоў. Тэкст набраны лацінскай і кірылічнай (старой) графікай. Чатыры старонкі зместу, вялікі аўтарскі ўступ, уводзіны, 3 часткі асноўнага тэксту, дадатак, заключная старонка з указаннем на рэдкія памылкі друку.

У фондзе Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі захоўваюцца два экзэмпляры гэтага рэдкага навуковага выдання. Абодва ў сховішчы навукова-даследчага аддзела кнігазнаўства.

Адзін з іх знаходзіцца ў былым кнігазборы вядомага беларускага, рускага і ўкраінскага вучонага-этнографа, пісьменніка Мікалая Янчука (1859–1921). У 1922 г. яго збор – адным з першых! – трапіў у фонды нашай дзяржаўнай кніжніцы, якія толькі фарміраваліся. Гэта быў сапраўдны скарб у колькасці 3500 адзінак друкаваных выданняў [16, с. 192]: кніг, брашур, часопісаў, календароў і г. д. Сярод іх і манаграфія І. Добраўскага: у пераплёце, вечкі абцягнуты цёмнай узорыстай паперай, на спінцы чырвоная скураная наклейка з кароткай назвай, калісьці адціснутай залатой фарбай (засталіся рэшткі), крапаны сіняй фарбай абрэз. На жаль, кніга мае некаторыя дэфекты: асобныя старонкі з тэкстам пашкоджаныя, некаторыя ілюстрацыі адсутнічаюць. Калекцыйны нумар: БЯ655.

Другі экзэмпляр знаходзіцца ў кнігазборы рускага вучонага-славіста, архівіста Канстанціна Грота (1853–1934). Яго бібліятэка трапіла да нас у фонд пазней – у 1925 г. [16, с. 194]. К. Грот як вучоны цікавіўся гісторыяй паўднёвых славян, паўднёваславянскімі мовамі. Частка кніг яго бібліятэкі акрамя штампа “*К. Грот*” мае круглыя пячаткі Бібліятэкі Інстытута беларускай культуры – своеасаблівай установы-зародка нашай сённяшняй Нацыянальнай акадэміі навук, што гаворыць пра складаны шлях пераводу кніг да нас у фонд рэдкай і старадрукаванай, рукапіснай кнігі... Асобнік з бібліятэкі Грота таксама мае пераплёт: ён паўскураны (спінка), вечкі абцягнуты чырвонай узорыстай паперай; аўтар, назва, арнамент на спінцы адціснутыя залатой фарбай. Ёсць усе ілюстрацыі. Але ў кнігі свае асаблівасці: шмат правак у друкаваным тэксце чырвоным чарнілам, закрэслванні абзацаў, надрадковыя надпісы, маргіналіі. Ёсць два тытульныя лісты: уклеены рукапісны (1843), з рукапіснай жа прадмовай чорным чарнілам, і друкаваны (1822). На друкаваным тытульным лісце таксама чырванюць праўкі, стаіць, адбіты чырвонай фарбай, экслібрыс-пячатка колішняга вучня І. Добраўскага, будучага чэшскага філолага-будзіцеля (да спробы фальсіфікацыі старажытных чэшскіх рукапісаў!) Вацлава Ганкі (1791–1861). Яго экслібрыс – пляскаты вузел завітушак і ўсярэдзіне надпіс: “*Z Hankowuch*”. Магчыма, гэты экзэмпляр пасля смерці яго

настаўніка рыхтаваўся Ганкам да перавыдання ў Празе ў 1843 г. у якасці скарочанага варыянта. Нагадаем, што Добраўскі памёр у 1829 г., раскрыўшы перад тым як выдатны прафесіянал у галіне старажытнаславянскай мовы містыфікацыйную дзейнасць Ганкі, дзівакаватага ўлюбёнца фартуны і чэшскай творчай інтэлігенцыі, адраджэнцаў-рэвалюцыянераў. Калекцыйны нумар дадзенага асобніка: БГ369.

Бібліяграфічны пошук, здзейснены намі, паказаў, што падрыхтаванае Ганкам перавыданне “Institutiones...” Добраўскага з меркаванай назвай, як і арыгінал, на лацінскай мове “Grammatica linguae sacrae Slavorum, in compendium redakta a Wencislao Hanka” так і не ўбачыла свет у Празе ў пазначаны год. Затое праз тры гады ўжо пад імем В. Ганкі там была надрукавана на чэшскай мове навуковая праца з падобнай назвай “Počátky posvátného jazyka slovanského” (Praga, 1846). У тым жа 1846 г. у Празе выйшла і кніга Ганкі на рускай мове “Начала священного языка славян”. “Гэта караценькая граматыка стараславянская”, – пісаў пра яе І. Сразнеўскі [14, с. 54]. Абодва выданні Ганкі ёсць у НББ, у тым ліку ў пазнейшых перавыданнях XIX ст. Прыжыццёвы арыгінал “Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris” І. Добраўскага з былой бібліятэкі В. Ганкі мог трапіць пазней у бібліятэку рускага славіста і архівіста К. Грота ў дні наведвання апошнім пражскіх кнігарняў падчас навуковых камандзіровак у Чэхію у сувязі з асноўнай тэмай яго навуковай працы: гістарычныя ўзаемаадносіны славян і венграў.

Ёсць верагоднасць, што ў бібліятэцы Грота быў калісьці і рускамоўны пераклад граматыкі Добраўскага, які выйшаў у Расіі ў 1833–1834 гг. Але частка кнігазбору славіста К. Грота не вярнулася пасля вывазу ў напрамку фашысцкай Германіі ў 1940-я гг., інвентарныя фрагменты згубіліся, таму мы не можам быць пэўныя.

У завяршэнні апісання гэтага экзэмпляра можна дадаць, што Канстанцін Грот як вучоны-славіст і сын вядомага расійскага акадэміка-філолага Я. Грота дбаў пра вывучэнне славянства ва ўсіх навучальных установах Расіі ў рамках афіцыйнай навучальнай праграмы [1]. Сёння бібліятэкары, навукоўцы, настаўнікі і выкладчыкі, метадысты зноў схіляюцца да першавытокаў славянскай веды як крыніцы нашай сілы, бачаць у ёй надзею на расквітнелую будучыню, еўрапейскае адзінства і добрасуседства славянскіх і іншых народаў.

Прыходзім да высновы, што стараславянская мова і яе вывучэнне набываюць сёння, у трэцім тысячагоддзі асаблівы патрыятычны і маральны сэнс. Калісьці “стараславянская мова мела вялікае значэнне ў культурным жыцці славянскіх народаў, у пашырэнні хрысціянства, пісьмен-

ства і асветы ў цэлым, дзякуючы ёй славяне далучаліся да навуковых і культурных здабыткаў іншых народаў” [10, с. 6]. І сёння, у дні святкавання 200-годдзя з дня выхаду першай навуковай стараславянскай граматыкі Іосефа Добраўскага, увага да нашай агульнай спадчыны павінна быць належным чынам актуалізавана.

Спіс літаратуры

1. Грот, К. Я. Об изучении славянства. Судьба славяноведения и желательная постановка его преподавания в университете и средней школе / К. Я. Грот ; предисл. В. К. Журавлева и И. В. Журавлева. – 2-е изд. – М. : КомКнига, 2005. – 96 с. – (Лингвистическое наследие XX века).
2. Грот, К. Я. Взгляд на подвиг славянских первоучителей с точки зрения их греческого происхождения / К. Я. Грот // Мефодиевский юбилейный сборник, изданный Императорским Варшавским университетом к 6 апреля 1885 г. / под ред. А. Будиловича. – Варшава : Императорский Варшавский университет, 1885 (в Типографии К. Ковалевского). – С. 1–22.
3. Добраўскі (Dobrovsky) Іосеф // Беларуская Энцыклапедыя : у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1998. – Т. 6 : Дадаізм – Застава. – С. 173.
4. Добраўскі (Dobrovsky) Іосеф // Францыск Скарына : энцыклапедыя / рэдкал.: У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2017. – С. 163.
5. Жураўскі, А. І. Старабеларуская мова / А. І. Жураўскі // Беларуская мова : энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневіча ; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 533–534.
6. Калеснік, У. А. “Спадчына” / У. А. Калеснік // Янка Купала : энцыклапедычны даведнік. – Мінск, 1986. – С. 571–572.
7. Каўрус, А. А. Стараславянская мова : вучэбны дапаможнік / А. А. Каўрус, М. М. Круталевіч. – Мінск : Беларуская навука, 2005. – 386 с.
8. Мароз, В. К. Мова беларускага летапісання : манаграфія / В. К. Мароз. – Мінск : БДТУ, 2008. – 226 с.
9. Моисеева, Г. Н. Йозеф Добровский и Россия : (Памятники русской культуры XI–XVIII вв. в изучении чешского слависта) / Г. Н. Моисеева, М. М. Кобец ; АН СССР, Ин-т рус. лит. (Пушкинский дом). – Ленинград : Наука, 1990. – 252 с.
10. Несцярковіч, В. І. Стараславянская мова : Уводзіны. Фанетыка / В. І. Несцярковіч. – Віцебск, 2000. – 85 с.
11. Палацкі, Ф. Биография Иосифа Добровского, сочиненная Ф. Палацким / Ф. Палацкі ; с нем. пер. А. Парский. – М. : В Типографии Августа Семена, 1838. – 70 с.
12. Парукаў, А. А. Мова Псалтыра Ф. Скарыны / А. А. Парукаў // Францыск Скарына : энцыклапедыя / рэдкал.: У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2017. – С. 356–357.
13. Свяжынскі, У. М. Стараславянская мова / У. М. Свяжынскі // Беларуская Энцыклапедыя : у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2002. – Т. 15 : Следавікі – Трыо. – С. 159.
14. Срезневский, И. И. Воспоминание о В. В. Ганке / И. И. Срезневский. – СПб. : В Типографии Императорской академии наук, 1861. – 55 с.
15. Супрун, А. Я. Выбраныя працы / А. Я. Супрун. – Мінск, 2013. – 299 с. – (Серыя “Моваведы Беларусі”).
16. Хроніка дзейнасці бібліятэкі : 1922–1990 гг. / склад.: Л. І. Станкевіч, З. А. Сядая // Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 1922–1992: да 70-годдзя з дня заснавання і 100-годдзя з дня нараджэння першага дырэктара І. Б. Сіманюскага : бібліяграфічны паказальнік. – Мінск, 1992. – 232 с.
17. Ягич, И. В. Письма Добровского и Копитара в повременном порядке / И. В. Ягич. – СПб., 1885.

